

УДК 378.147:347.96

ПРОЦЕС ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**Каліцева О.В.**Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Аналіз сучасного стану якості правничої освіти свідчить про необхідність змін у цій сфері. Одним із шляхів покращення цієї якості має стати впровадження компетентнісного підходу в освітній процес вищих навчальних закладів, які готують юристів. З оперттям на перелік ключових компетентностей, запропонованих Радою Європи, слід визначитися з основними фаховими вміннями, що забезпечать формування цих компетентностей у майбутніх правників. Це обумовлює пошук та впровадження нових інтерактивних педагогічних технологій для формування та розвитку бажаних умінь. Значний потенціал у цьому напрямку мають медіаосвітні технології, що наразі є доволі актуальними.

Ключові слова: вища юридична освіта, освітній процес, компетентнісний підхід, фахові компетентності, комунікативні вміння.

Постановка проблеми. Нині у педагогіці вищої школи домінують погляди, згідно з якими складність мети і завдань підготовки фахівців викликає необхідність кардинальних змін у освітньому процесі, приведення всіх його компонентів у відповідність до нових умов професійної діяльності. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, вказується, що одним із ключових напрямків освітньої політики має стати модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу [14]. Ключові компетентності, запропоновані Радою Європи й покладені в основу даного підходу, поділяються на три категорії: автономна дія; інтерактивне використання засобів; вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах [20, с. 5]. Запропонований підхід має забезпечити високий професійний рівень майбутнього фахівця і, безперечно, повинен запроваджуватися в рамках існуючої системи вищої юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За Національним освітнім глосарієм, компетентність (competence, competency) – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання [12, с. 28–29]. Визначення, зокрема, необхідних умінь для спеціалістів певного профілю є складною педагогічною проблемою. Спроби виділення таких умінь для правничих професій було зроблено вітчизняними та зарубіжними дослідниками: Т. Анісімовою, М. Ануфрієвим, А. Бражніковою, Л. Воскобитовою, А. Гутніковим, О. Котиковою, О. Федоренко, Л. Шевченко, Ф. Бойлом, Д. Каппсом, Ф. Плауден, К. Сенфорд, Г. Яворською та ін.

Особливості професійної підготовки, організації освітнього процесу студентів юридичних навчальних закладів та різні аспекти професійної діяльності юриста знайшли відображення в українських та зарубіжних дослідженнях О. Бандурки, О. Василенко, Т. Гороховської, Н. Давидової, В. Монастирського, Ю. Роскопіної, А. Рибачук, В. Савіщенко, О. Скакун, С. Сливки, Л. Стецюк, Д. Суханової, В. Тація, А. Теймуразян, Є. Тягнирядно та ін.

Огляд наукових праць засвідчує, що визначення умінь, необхідних для формування ключових компетентностей майбутніх юристів, для

покращення ефективності їхньої професійної підготовки потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз наукових досліджень щодо впровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів вищої освіти, які готують фахівців у галузі права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають фахівці-практики, якість знань та практичних навичок випускників вищої юридичної освіти не відповідає реальним вимогам, що постають перед ними у майбутній діяльності. Вимоги практики та дійсний рівень підготовки випускників ілюструють недостатнє володіння технікою аргументації, утруднення у пошуку альтернативних рішень. Це свідчить про необхідність покращення розвитку комунікативних умінь, а також критичного мислення.

З точки зору сучасних дослідників, причини виникнення кризових проблем у вищій юридичній освіті криються в багатьох площинах. У рамках даного дослідження зупинимось на освітньому процесі. У Концепції розвитку вищої юридичної освіти рекомендується запроваджувати заняття з розгляду реальних випадків правозастосування, проведення студентських дебатів, активного поширення імітаційних судових засідань та юридичних процедур регулятивного спрямування (отримання дозволів, реєстрація нерухомості, компаній, акцій тощо) [7]. Звичайно, що продуктивність та результативність таких занять стане можливою на старших курсах, коли студенти вже матимуть необхідні фахові знання. Проте, на молодших курсах вважаємо можливим і доцільним розгляд таких ситуацій змодельованих у медіа, зокрема телевізійних програмах.

Крім того, слід відмітити, що навчальні плани залишаються негнучкими і лише дотично враховують неправову сферу діяльності юриста. Маємо на увазі ділову комунікацію, конструктивний аналіз та моделювання ситуацій. Дана сфера не є безпосереднім розглядом і ситуативним підбором правових норм, однак становить важливу прагматичну складову повсякденної діяльності фахівця у галузі права. Також слід зазначити, що при викладанні гуманітарних дисциплін не завжди враховується фахових нахил студентів, хоча, на наш погляд, даний цикл підготовки має значний потенціал.

Ще один документ, спрямований на покращення якості підготовки юристів, – Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. У цьому документі зокрема зазначається, що функціонування юридичних інститутів спрямованих на утвердження та захист прав особи однаковою мірою залежить від якості законодавства та від якості фахівців, які забезпечують діяльність цих інститутів. Однак зміст юридичної освіти та методика викладання у правничих школах України в цілому не зазнавали якісних змін та залишаються успадкуванням радянської системи юридичної освіти [6]. Ще раз наголошується, що для належного опанування студентами необхідними знаннями, а також юридичними навичками необхідно запроваджувати новітні методики викладання у правничій школі. Стандарт правничої освіти повинен включати необхідний перелік навичок правничого дослідження, аналізу та письма як однієї з фундаментальних складових фаху правника. Спроможність правника ефективно представляти інтереси клієнта та забезпечувати захист прав особи залежить від набуття ним у правничій школі практичних навичок інтерв'ювання, дебатів, представлення та відстоювання своєї позиції тощо [6]. Це також підкреслює необхідність розвитку комунікативних умінь та критичного мислення.

Слушною також, на наш погляд є думка М. Кравчука, який зазначає, що зміст і якість юридичної освіти не відповідають сучасним потребам суспільства, а тому юридична освіта відстає від глобальних тенденцій розвитку, демократизації суспільства. Спроби модернізувати зміст юридичної освіти на всіх рівнях шляхом введення до навчальних планів нових дисциплін тільки призвели до перевантаження студентів [9, с. 163]. Одним із шляхів подолання цих проблем дослідник вважає приділення основної уваги якісній підготовленості науково-педагогічних кадрів, що стоюється не тільки високого рівня компетентності, а й волі до інноваційної діяльності, використання сучасних методів освіти, мультимедійних засобів, бажання самовдосконалюватися [9, с. 164].

Одними з найважливіших умінь майбутніх юристів Л. Стецюк вважає комунікативні. Досліджуючи проблеми вищої юридичної освіти автор зазначає, що оскільки Україна ратифікувала Лісабонську конвенцію «Про визнання кваліфікації з вищої освіти в європейському регіоні», однією із умов якої є забезпечення рівного доступу до освіти, то критерієм для вступу мають бути здібності, а не знання абітурієнтів, які вступають на юридичні факультети. Тому, необхідно змінити тестову методику на перевірку комунікативних та інших здібностей абітурієнтів [17, с. 123].

З такою позицією узгоджується думка Ю. Марченко, яка вважає, що комунікативна компетентність – одна з ключових компетентностей майбутнього юриста. Зокрема дослідниця визначає комунікативну компетентність майбутніх юристів як складну інтегративну якість особистості, що характеризує рівень володіння знаннями та вміннями у сфері спілкування, достатній для вирішення професійних завдань [10, с. 185].

Серед основних принципів, з опертям на які відбувається формування професійної культури юриста, І. Матковська виокремлює принципи практичності та нестандартності. Їхня суть полягає в тому, що саме на практиці, а не під час теоретичних занять, юрист формує норми своєї поведінки і водночас слід враховувати, що професійна майстерність юриста має бути спрямована на розв'язання часто несподіваних, нестандартних ситуацій [11, с. 189]. Дії юриста на практиці значною мірою деталізуються і ніколи не повторюються, що також підкреслює важливість формування комунікативної компетентності та критичного мислення.

Одна з категорій, яку виділяє О. Котикова у дослідженні теоретико-методичних основ психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, – це полірольова професійна компетентність. Вона визначається автором як професійна якість, що відображає знання майбутніх правознавців про специфіку психолого-педагогічних аспектів діяльності юриста будь-якої професійної спеціалізації, відповідність власних психолого-педагогічних характеристик вимогам конкретної спеціалізації. Дана категорія характеризується також мотивацією до набуття якомога ширшого і глибшого діапазону рольової поведінки, з метою забезпечення опанування студентами рекомендованими професійними спеціалізаціями, а також такими, які потребують кардинальних особистісних змін [8, с. 27]. Виокремлення зазначеної категорії обумовлює складність та широкий діапазон комунікативних умінь, необхідних для успішної професійної діяльності майбутнім юристам.

У контексті нашого дослідження привертає увагу думка О. Скакун, яка серед професійно значущих якостей особистості юриста, що визначають рівень його кваліфікації, виділила групу інтелектуальних якостей (вміння відрізнити суттєве від несуттєвого, головне від другорядного, ерудиція, глибина, логічність, незалежність, гнучкість мислення, конструктивний і прогностичний характер мислення, спостережливість, продуктивна пам'ять) [16, с. 42]. На нашу думку розвиток таких умінь може бути успішним засобом медіаосвіти, одним із завдань якої є формування критичного мислення.

А. Бражнікова відповідно до напрямів юридичної діяльності серед інших професійно значущих якостей юриста виокремила професійне мовлення, ввічливість, тактовність, власне комунікативні якості [2, с. 67]. Мовленнєві здібності, вміння зв'язано, логічно і точно висловлювати свої думки в поєднанні з комунікативними здібностями (товариськість, доступність, відкритість, доброзичливість, вміння слухати, здатність привабити до себе людей); наявність уявлення і уяви, здатність образно передбачати, мисленнєво відтворювати події А. Теймуразян також віднесла до професійно значущих інваріантних якостей, тобто таких, які мають бути властиві юристам будь-якого профілю [19, с. 167].

Професіограми, які розроблені авторським колективом Київського інституту внутрішніх справ М. Ануфрієвим, Ю. Ірхіним, М. Курко, вперше поєднали та систематизували професійно значущі якості, необхідні різним правничим професіям. Автори наголошують на потребі у таких комуні-

кативних якостях як уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт; уміння розуміти внутрішній світ співрозмовника, враховувати його особливості, мотиви, наявний психічний стан; комунікативна компетентність (уміння слухати, емпатія, доброзичливість, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль); широкий спектр стилів поведінки в конфліктній ситуації; наявність лідерських якостей; почуття гумору; наполегливість і принциповість у відстоюванні прийнятих рішень [1, с. 8].

Дослідження педагогічних умов формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС М. Ісаєнка засвідчує, що працівник міліції повинен мати добре розвинену комунікативну компетентність, що полягає у здатності правоохоронців спілкуватися з різними верствами населення, здатності творчо, цілеспрямовано, доречно встановлювати та підтримувати необхідні контакти з урахуванням конкретної службової ситуації та комунікативної спрямованості [5, с. 49].

Слід також звернути увагу на досвід зарубіжних країн у сфері підготовки фахівців. Зокрема, ключові компетентності, які розглядаються Радою Європи як основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати у комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами, поділяються на три категорії [20, с. 5]. Автономна дія включає здатності: захищати та дбати про відповідальність, права, інтереси, потреби інших; складати та здійснювати плани, особисті проекти; діяти у широкому контексті [20, с. 14]. Інтерактивне використання засобів об'єднує здатності: інтерактивно використовувати мову, символіку, тексти; використовувати знання, інформаційну грамотність; застосовувати інтерактивні технології [20, с. 10]. Уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах охоплює здатності: успішно взаємодіяти з іншими; співпрацювати; розв'язувати конфлікти [20, с. 12].

Як бачимо, кожна з виділених категорій має дотичні до комунікативної компетентності, та, на наш погляд, може формуватися та розвиватися, зокрема, засобами медіаосвітніх технологій. Опертя на зазначені ключові компетентності, визначені Радою Європи, з урахуванням своїх національних пріоритетів, кожна країна виділяє певні ключові компетентності. Так, у Німеччині, Австрії, Нідерландах, Бельгії, Греції, Росії комунікативна компетентність входить до складу інших базових компетентностей, а у Фінляндії, Швейцарії, Шотландії вона виокремлюється [3, с. 85].

Доцільно також звернути увагу на аналіз організації освітнього процесу в університетах США, оскільки юридичні навчальні заклади цієї країни стабільно посідають перші місця у світових рейтингах. Дослідники погоджуються, що один із факторів такої успішності – це практична спрямованість юридичної освіти США та акцент на розвиток аналітичних умінь і практичних навичок [18; 4; 15]. У цій системі вищої юридичної освіти звертає на себе увагу той факт, що на вступних іспитах перевіряють не рівень знань абітурієнта у тій чи іншій галузі, а його вміння мислити та аналізувати інформацію, отже ці якості необхідні для конкурентоспроможного фахівця в галузі права.

Бути активними споживачами інформації (знаходити, аналізувати, обробляти та передавати її), тобто бути медіаграмотними, безперечно, необхідна вимога до фахівця в галузі права. Однак нині у майбутніх юристів ніхто не перевіряє і не формує вміння читати та розпізнавати прихований зміст текстів мас-медіа, розрізняти поняття факту і ставлення, уяви, пропаганди, усвідомлювати наслідки впливу на людину засобів масової комунікації, – майбутніх правників не навчають вмінню критично мислити, жити в сучасному інформаційному суспільстві.

Основою навчання в правничих школах США становить сократівський метод, який, на думку різних дослідників, має свої переваги та недоліки [4, с. 500]. Даний метод спрямований на розвиток аналітичного мислення та навичок самостійної дослідницької роботи індуктивним шляхом. На наш погляд, він досить результативно може використовуватися у поєднанні із засобами медіаосвітніх технологій.

Цікавим також є досвід підготовки юристів у Великій Британії. Традиції і досвід англійської правової системи, що налічує більше ніж тисячоліття, ретельно виважений зміст професійних обов'язків британських правників безперечно можуть допомогти у реформуванні сучасної вищої юридичної освіти в Україні. У процесі навчання та юридичної практики студент має набути широкого спектру знань, умінь та навичок. Саме тому розвиток необхідних навичок і здібностей поступово набуває характеру невід'ємної частини юридичної освіти на усіх рівнях, зокрема при вивченні таких курсів як «Юридична практика» та «Адвокатура». У межах зазначених курсів розглядаються, наприклад, такі розділи: юридичні папери: засадничі принципи, підготовка, мова та стиль; юридичні папери: реалізація навичок писемного мовлення – листи, меморандуми, інструкції, звіти, доповіді; захист у суді; співбесіда з клієнтом / комунікативні навички; перемовини; посередництво: теорія та практика посередництва як засобу розв'язання конфліктів; інформаційні технології [13].

Такий підхід, в свою чергу, підкреслює, що комунікативний аспект освіти є суттєвою складовою фахової підготовки майбутніх юристів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на основі зазначеного вище, можемо стверджувати, що питання реформування вищої юридичної освіти вже тривалий час досліджується у науковій літературі. Необхідність змін у даній галузі не викликає сумнівів, тож і шляхи подолання кризових явищ пропонуються різні. Одним із напрямків є трансформація змісту юридичної освіти через впровадження новітніх інтерактивних методик викладання.

Не зупиняючись на загальних принципах реформування вищої юридичної освіти, науковці досліджують окремі питання підготовки фахівців даної галузі. Аналіз праць, щодо фахової підготовки правників засвідчує, що питання комунікативної компетентності юристів є вкрай актуальним та важливим, проте все ще залишається відкритим. Тому постає завдання продовжити подальше вивчення зазначеної проблеми, з метою розроблення інноваційних інтерактивних методик, зокрема, з використанням засобів медіаосвітніх технологій.

Список літератури:

1. Ануфрієв М. І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей): [довідник] / М. І. Ануфрієв, Ю. Б. Ірхін, М. Н. Курко та ін. – Київ: КІВС, 2003. – 80 с.
2. Бражнікова А. Н. Развитие профессионально значимых качеств юриста: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А. Н. Бражнікова. – Ставрополь, 2000. – 214 с.
3. Булгакова В. Адаптувати людину до життя: до питання про співвідношення понять «комунікативна компетентність» та «комунікативна компетентність» / В. Булгакова // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 6. – С. 82–86.
4. Давидова Н. Вища юридична освіта у Сполучених Штатах Америки / Н. Давидова // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 495–502.
5. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. М. Ісаєнко; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – 213 с.
6. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії // Українська правнича фундація: сайт. – Режим доступу: <http://upf.com.ua/wp-content/uploads/2013/11>
7. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні (редакція від 14.10.2009 р.): [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2009. – № 11 / Юстиніан: видавнича організація. – Режим доступу <http://www.justinian.com.ua/article>
8. Котикова О. М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів: автореф. ... д. пед. наук: 13.00.04 / О. М. Котикова. – Житомир, 2012. – 36 с.
9. Кравчук М. В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої юридичної освіти / М. В. Кравчук // Порівняльно-правові дослідження: українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 161–167.
10. Марченко Ю. Г. Комунікативна компетентність як одна з ключових компетентностей майбутнього юриста / Ю. Г. Марченко // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5 (155). Частина I. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 183–187.
11. Матковська І. Д. Формування професійної культури майбутніх спеціалістів-юристів / І. Д. Матковська // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5 (155). Частина I. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 187–191.
12. Національний освітній глосарій: вища освіта [Текст] / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В. Г. Кременя. – 2-ге вид., переоб. і доп. – Київ: Плеяди, 2014. – 100 с.
13. Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика = A practical guide to lawyering skills: переклад з 2-го англійського видання / Ф. Бойл, Д. Капс, Ф. Плауден, К. Сенфорд; наук. ред. перекладу В. І. Андрейцев. – Київ: Знання, 2006. – 478 с.
14. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]: указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 // Законодавство України: офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (07.07.16). – Заголовок з екрану.
15. Роскопіна Ю. О. Професійна підготовка юристів в університетах США [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. О. Роскопіна; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 22 с.
16. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник для студентів вищ. навч. закладів / О. Ф. Скакун. – Харків: Еспада, 2008. – 390 с.
17. Стецюк Л. О. Проблеми вищої юридичної освіти та шляхи їх вирішення / Л. О. Стецюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2009. – № 1. – С. 123–124.
18. Суханова Д. С. Юридична майстерність: американський підхід до підготовки майбутніх працівників / Д. С. Суханова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 50–53.
19. Теймуразян А. Л. Формирование профессионально значимых личностных качеств будущих юристов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А. Л. Теймуразян. – Тольятти, 2004. – 222 с.
20. The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary [Електронний ресурс] // The Organisation for Economic Co-operation and Development: website. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf> (07.07.16). – Заголовок з екрану.

Калицева Е.В.

Николаевский институт права
Национального университета «Одесская юридическая академия»

ПРОЦЕСС ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ЮРИСТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Анализ нынешнего уровня качества юридического образования свидетельствует о необходимости изменений в данной сфере. Одним из путей повышения качества образования должно стать внедрение компетентностного подхода в образовательный процесс высших учебных заведений, которые готовят юристов. Опираясь на ключевые компетентности, предлагаемые Советом Европы, следует определить перечень основных профессиональных умений, которые обеспечат наличие данных компетентностей у будущих специалистов в области права. Это определяет поиск и внедрение новых интерактивных педагогических технологий, необходимых для формирования и развития требуемых умений. Значительным потенциалом в данном направлении владеют медиаобразовательные технологии, которые являются весьма актуальными в наши дни.

Ключевые слова: высшее юридическое образование, образовательный процесс, компетентностный подход, профессиональные компетентности, коммуникативные умения.

Kalitseva O.V.

Mykolaiv Institute of law
of National University «Odesa Law Academy»

LAWYERS TRAINING AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary

The current state of quality in higher legal education shows the need for change in this field. One way of its improvement should be competence-based approach accomplishment in higher education institutions training lawyers. Based on the key competences proposed by the Council of Europe the basic professional lawyering skills ensuring the formation of these competencies should be define. To create and develop the desired skills researchers should find and accomplish new interactive teaching technologies. Currently quite topical Media educational technologies have significant potential in this area.

Keywords: higher legal education, educational process, competence-based approach, professional competences, communicational skills.